

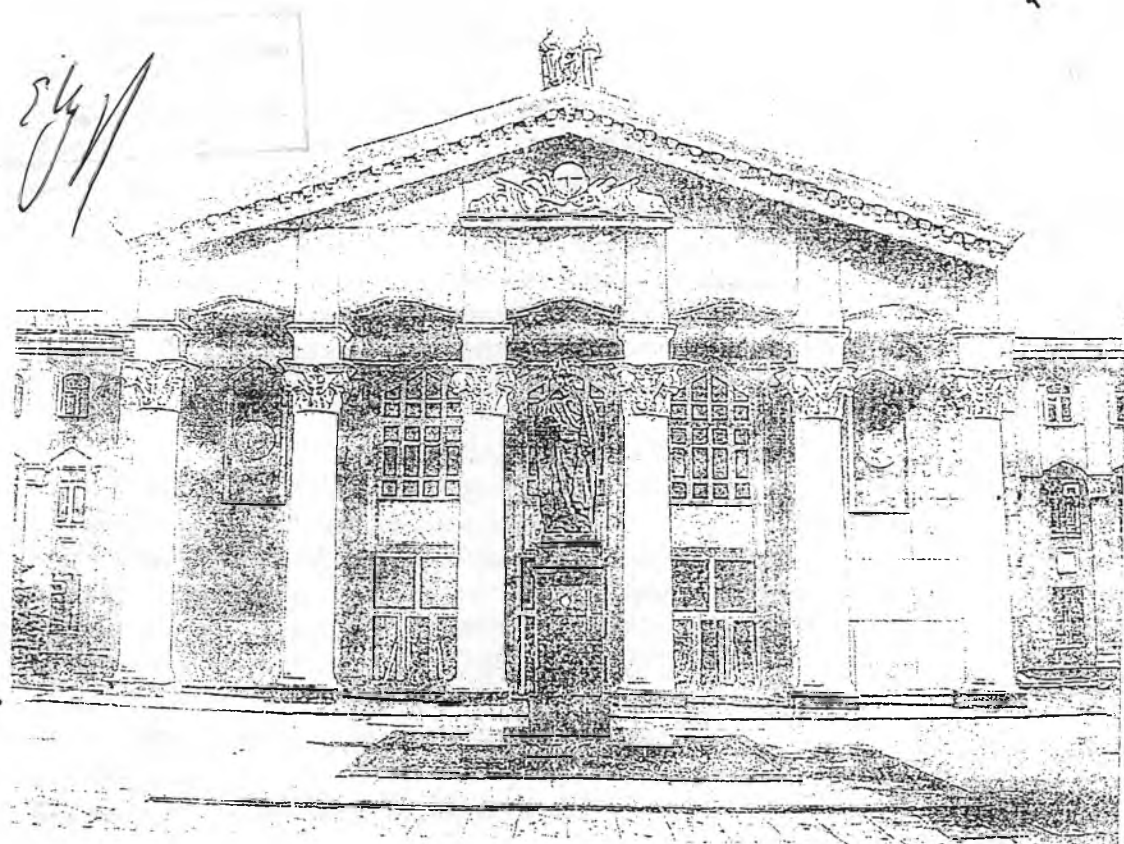
10.

ISBN 1694-5328

ЖУСУП БАЛАСАГЫН атындагы
КЫРГЫЗ УЛУТТУК УНИВЕРСИТЕТИНИН

ЖАРЧЫСЫ ВЕСТНИК

КЫРГЫЗСКОГО НАЦИОНАЛЬНОГО УНИВЕРСИТЕТА
имени ЖУСУПА БАЛАСАГЫНА

ТОМ XII
СЕРИЯ 1
ЧЫГАРЫЛЫШЫ 3
ВЫПУСК 3

ГУМАНИТАРДЫК ИЛИМДЕР
ГУМАНИТАРНЫЕ НАУКИ

Филология. Тил таануу
Мамлекеттик тил
Филология. Языкознание.
Государственный язык

26. Турдакунова С.А. Параллельные фразеологизмы немецкого и кыргызского языков в структурно- морфологическом сопоставлении	78	62	А
27. Турдакунова С.А. Фразеологические параллели немецкого и кыргызского языков в стилистико-семантическом рассмотрении	81	63	А
28. Шаршембиева К.С. Кыргыз тилиндеги ономим, синоним, антоним мүчөлөрү	84		А
29. Элчев Ж.Э. Салыштыруу мааниси, анын уюштуруу өзгөчөлүктөрү	87		А

ТИЛДИ ОКУТУУНУН МАСЕЛЕЛЕРИ

30. Акматов Б. Кыргыз тилин башка предметтер менен интеграциялап окутуу	93	67	С
31. Алиясова Г.Д. Бетөн тилдүүлөргө кыргыз тилин окутуунун айрым маселелери	97	68	С
32. Алымова А.Т. Кыргыз тилин функционалдык негизде окутуунун айрым маселелери	99	69	С
33. Барсай Б.Т. Формирование профессиональной направленности будущих учителей начальных классов	102		С
34. Буряченко Т.И., Буряченко Е.С. Инновационные методы в обучении русскому языку	104		С
35. Калыбаева А.Б. Функциональные и коммуникативные типы высказываний в русском и кыргызском языках	106	71	Т
36. Кудайбергенова З., Соорбекова А. Улантуучу топтордо сын атоочту окутуу	110		
37. Крутиков Д.А. Литературный (поэтический) перевод в методике преподавания госязыка	114	73	Е
38. Кулалиева К. Кыргыз-түрк «Манас» университетинде кыргыз жана түрк тилдеринин үйрөтүлүшү	118	74	З
39. Кулгаева Ү.Б. Кыргызча кепти калыптандырууда обондуу ырларды пайдалануунун мааниси (орус тилдүү чөйрөдө кыргыз тилин үйрөтүү тажрыйбасынан)	125	75	Б
40. Макеева А.Э. Башка тилдүүлөргө кыргыз тилиндеги сан категориясын окутуудагы кээ бир кыйынчылыктар	127	76	Б
41. Мамытов К.М. Студенттерге башкаруу илимин кыргыз тилинде үйрөтүүнүн проблемалары жана айрым жолдору	131	77	Б
42. Мукамбетова. А., Акматов Б. Интеграциялаган «Өнөрүн болсо өргө чап» аттуу сабак	135	78	Т
43. Мырзадаирова Д.Ш. Сөз өстүрүүчү каражаттын бири – баяндама жаздыруу	140	79	Т
44. Мырзакулова Г.Г. Бетөн тилдүү студенттерге кыргыз тилин окутуу жөнүндө	142		Б
45. Сарылбекова З. Учебники и учебные пособия по кыргызскому языку в общеобразовательных школах и вузах в настоящее время	143	80	А
46. Сманбаев Ө.А. Адабият сабагында окуучуларга кесиптик багыт берүү	147		
47. Умарбекова А. Айылдык башталгыч мектептин окуучуларынын сөз байлыгын өстүрүүнүн ыкмалары	152		
48. Чыманов Ж. Кыргыз тилин окутуунун методологиялык негиздери	155		
49. Шабданова Г.О. Тилди үйрөтүүдө интерактивдүү усулдун ролу	159		

АДАБИЯТ ТААНУУ

50. Абдыразаков А. Абу Наср аль Фараби жана анын мурастары	162		
51. Абдешев Б. Тарыхый чыгармадагы фольклордук мотив	164		
52. Аскар уулу Таалай. М.Горький жана А.Токомбаев	167		
53. Байжигитов К. Театр сынынын тунгуч кадамдары (1-макала)	171		
54. Байжигитов К. Театр сынчыл рецензиянын призмасында (2-макала)	175		
55. Баймырзаев Б. Акын Нурмолдо Наркул уулунун адабий мурастары жөнүндө (1-макала)	178		
56. Баймырзаев Б. Акын Нурмолдо Наркул уулунун адабий мурастары жөнүндө (2-макала)	182		
57. Бейшеева Ж. Арстанбек Буйлаш уулунун поэзиясынын көркөм эстетикалык өзгөчөлүктөрү	188		
58. Думанаева М.Г. Женижоктун “Үй-бүлө” аттуу чыгармасын 8-класста окутуу	193		
59. Дунканаев А.Т. Макал – поэтикалык текст	197		
60. Дунканаев А.Т. Макал текстинин илимий мүнөзү	199		
61. Исаева С.Ш. Дүйшеевдин түбөлүктүү темадагы ырларына мүнөздүү өзгөчөлүктөр	201		

Таким образом, в данном пособии И.А. Батманов четко сформулировал основные принципы и задачи пособия по методике преподавания кыргызского языка русским:

1. Привить практические навыки речи, чтения, письма и перевода.
2. Дать практическую зарядку, позволяющую применять знания кыргызского языка в производственном и повседневном общении с коренным населением.
3. Дать практические знания грамматики, необходимые для правильной организации речи и более строгого усвоения языка.
4. Максимально использовать при обучении кыргызскому языку особенности родного (русского) языка учащихся.

Как видим, эти принципы и задачи в том или ином приложении, с тем или иным акцентом успешно действуют и в наши дни, хотя они были выработаны и применялись на практике преподавания языков еще в 1930-е годы.

Учебно-методическое пособие Кузьменко В.К. предназначено для взрослых людей, желающих изучить кыргызский язык, как с помощью преподавателя, так и самостоятельно. В нем наряду с основами кыргызской грамматики даны самые необходимые и актуальные материалы из обиходной, повседневной лексики. Вторая часть пособия, дополняя предыдущую, является неотъемлемой ее составной частью. Если в первой части даны главным образом основные правила кыргызской грамматики, без которых нельзя обойтись, то во второй части преобладает практический материал.

К пособиям, предназначенным для взрослых, можно отнести и такие пособия как «Если хотите говорить по-кыргызски», составленное У.Б. Култаевой, Ч.К. Адамалиевой и др., а также «Изучаем кыргызский язык» Б. Касымовой, А. Карыбаевой, в которых учебный материал изложен на двух языках.

В пособии «Интенсивный курс кыргызского языка», предложенном С. Мамбеталиевым, И. Токтоналиевым, А. Горном можно отметить то, что из четырех «китов», на которых держится любой языковой тренинг (чтение, письмо, говорение и восприятие речи на слух – аудирование) повышенное внимание уделяется именно двум последним.

Анализ публикаций в периодической печати, изучение передового опыта учителей г. Бишкек свидетельствуют о том, что за 10-15 лет методика преподавания кыргызского языка в неродном накопила значительный опыт, однако процесс ее становления как самостоятельной науки находится в самом начале. До настоящего времени в республике не создана теоретико-лингвистическая и методическая база курса кыргызского языка для русскоязычной школы, отсутствует сопоставительно-типологическое описание, учитывающее его коммуникативную ориентацию. Нет согласованности в работе учителей русского, кыргызского и иностранного языков, учебники, особенно для школ, не соответствуют требованиям коммуникативной направленности обучения. Многие авторы не уделяют внимания активным функционально-коммуникативным способам обучения, в то время как данные способы в современных условиях преподавания признаны наиболее эффективными.

Литература:

- 1) Государственный образовательный стандарт высшего образования. Официальное издание. -Б., 1996 г.
- 2) Кыргыз Республикасынын билим берүү жөнүндөгү мыйзамы, -Б., 2006-ж.
- 3) Мамлекеттик тили боюнча расмий материалдардын жыйнагы. -Б., 2008-ж. – 45 б.

Сманбаев Ө.А. – И.Арабаев атындагы КМУ

АДАБИЯТ САБАГЫНДА ОКУУЧУЛАРГА КЕСИПТИК БАГЫТ БЕРҮҮ.

Азыркы кездеги коомдогу социалдык-экономикалык өзгөрүүлөрдүн шарттарында өсүп келе жаткан жаш муундарды аң сезимдүү кесип тандап алууга даярдоо актуалдуу маселелерден болуп саналат. Кесип тандоо бул окуучунун жекече өзгөчөлүгүн, шык көндөмүн, кызыгуусун жана коомдун тигил же бул кесип ээлерине болгон муктаждыктарын эске алып, аны аң сезимдүү кесип тандап алууга даярдоо боюнча багытталган иштердин системасы. Бүгүнкү күндө мына ушул проблемага байланыштуу педагогикалык, психологиялык, экономикалык, социологиялык, медициналык багыттарда изилдөөлөр жүргүзүлүүдө. Натыйжада кесиптик багыт берүү ишинин системасы, компоненттери

(кесиптик маалымат берүү, кесиптик агартуу, кесиптик кеңеш, кесиптик тарбиялоо, кесиптик ылгоо, кесиптик адаптация), форма, методдору жана башка бир катар маселелери аныкталган. Бирок, коомдогу социалдык-экономикалык өзгөрүүлөр жана жергиликтүү керектөөлөрдү эске алып кесиптик багыт берүү ишинин жаңы мазмунун, алгылыктуу форма жана методдорун табууну күн тартибине коюуда.

Кыргыз Республикасынын экономикасынын негизин көп тармактуу өнөр жайы жана айыл чарбасы түзөт. Базар экономикасынын шарттарында айыл чарбасынын квалификациялуу даярдыгы бар кесип ээлерине муктаждыгы улам барган сайын өсүүдө. Анткени мектеп бүтүрүүчүлөрүнүн көпчүлүгү айыл чарбасындагы кесиптерине кызыгышпайт. Мына ушуга байланыштуу мектеп окуучуларын айыл чарба кесиптерине болгон кызыгуусун жана аны аң сезимдүү тандап алууга тарбиялоо маанилүү маселелерден болуп саналат.

Төмөндө ушул маселенин педагогикалык аспектинине кыскача токтоло кетели.

Окуучуларды кесип тандоого даярдоодо кызыгуу маселеси негизги маселелердин бири болуп саналат. Педагогикалык жана психологиялык адабияттарда «кызыгуу» түшүнүгү таанып билүүнүн көз карашында же конкреттүү керектөөнүн модификациясында каралган. Бирок, бир маанидеги аныктама жок. Ошондой болсо дагы көптөгөн аныктамалардын ичинен бирди негиз кылып алууга болот. «Кызыгуу – инсандын иш аракетинин максатынын багыттуулугун камсыз кылуучу таанып билүү керектөөсүнүн формасы жана ошону менен бирге жаңы фактылар менен таанышууга, бир кыйла толук жана тереңирээк чындыкты чагылдырууга багыт алууну жөнгө салат» (1). Белгилүү кесипке кызыгууну калыптандыруу, аң-сезимдүү турмуштук жолун табуунун жана келечектеги иш аракеттин ийгилигинин негизи. «Кесип адамдын өзүнө жакканда гана өз эмгегинен рахат алат. Мына ошондо гана ал өз эмгегинде шыкча чарчап-чаалыкпастан чымырканып иштей алат, мына ошондо гана ал өз эмгегинде баалуу нерсе жарата алат» (2). Изилдөөнүн жүрүшүндө айыл чарба кесибин жеке кызыгуусуна эмгектин өзгөчөлүгүн, анын перспективасын билүү менен тандап алгандар моралдык жана материалдык жактан канааттануу ала алышкандыгын, ал эми кокусунан кесип тандап алган адамдар өз кесибин жакын арада алмаштырууга ниеттенишкендигин белгилешкен»

«Кызыгуу балдарды өз алдынча иштөөнүн бир кыйла өркүндөтүлгөн жолдорун издөөгө жана тандап алууга, билимин кеңейтүүгө, тереңдетүүгө түрткү болуп, предметке болгон кызыгуусунун пайда болушуна алып келет. Кызыгуу кабыл алуунун, эске тутуунун, ой жүгүртүүнүн психологиялык процесстерин камтып жана багыттап, ошону менен бирге инсандын иш аракеттерин активдештирет» (3). Мектеп окуучуларынын айыл чарба тармагында эмгектенүүсүнө кызыгуусун жана даярдыгын калыптандыруу үчүн алардын ошол тармактын илимий-практикалык негизине жана анын окутуу перспективасына жандуу кызыгуусун тарбиялап, керектүү деңгээлде политехникалык билимге, билгичтикке жана эмгек көндүмдөрүнө ээ кылуу зар. Кесипке туруктуу кызыгууну калыптандырууга багытталган максаттуу окуу тарбия иши окуучуларга кесиптик багыт берүүнүн натыйжалуулугун чечүүчү шарты болуп саналат.

Көптөгөн окумуштуулар кызыгуунун структурасын инсандын багытталгандыгы менен байланышкан психикалык касиеттердин татаал комплекси катары карашып, аны инсандын башка сапаттарына таасир тийгизүүчү өз алдынча компонент деп эсептешет. Бул концепциянын жактоочулары кесиптик багыт берүү ишиндеги кесипке кызыгууну жана аны тандоонун мотивдерин калыптандырууга өзгөчө маани беришет.

С.Л. Рубинштейн, Б.М. Тешлов, Ю.В. Шаров, В.Г. Иванов ж.б. кызыгуунун пайда болушунун себебин адамдын иш аракетинин түрткү болгон күчү катары муктаждык деп эсептешкен. В.Г. Ивановдун ою боюнча «кызыгуу иш аракетинин тигил же бул түрүнүн коомдун керектөөсү болгон учурда пайда болуп, ар бир учурда инсандын бирдей мамилеси менен коштолуп, өзүнүн өнүгүүсүнүн бир этабында индивиддин жаңы муктаждыктарынын пайда болушуна алып келет» (4).

А.Л. Сейтешевдин аныктамасы боюнча «кызыгуу – түздөн-түз кесипти практикалык таанып билүүгө карата эмоционалдык мамиле жасоо, жагымдуу шарттарда инсандын конкреттүү кесиптик багыттуулугуна өтүп, мотив жана максаттар менен шайкеш келет» (5). Ал эми объект өзү он мамиле жасаганда гана иш аракетке түрткү болгондо пайда болот.

Н.Л. Левитовдун пикири боюнча кызыгууну тарбиялоо «эмгекти сүйүүгө тарбиялоонун, эмгекке үйрөтүүнүн ийгиликтүү шарты» болуп саналат (6). Кызыгуу билимдерди терең жана бекем өздөштүрүүдө, аларды практикада ийгиликтүү колдонууга түрткү болуп, андан

ары өз билимин көтөрүүгө көмөктөшүп, чыгармачыл иш аракетке даярдап, аң-сезимдүү кесип тандоого жардам берет.

К.К. Платонов жана Б.И. Адаскиндин ою боюнча «кесипке кызыгуунун көрсөткүчү катары окуучунун дайыма ошол кесип боюнча билимдерди жана билгичтиктерге ээ болууга умтулуусу кызмат кылат».(7). Окуучунун кесипке кызыгуусунун ийгиликтүү өнүгүшүнө материалдык өбөлгө түзүү, ийгиликтүү эмгектенүү үчүн психикалык сапаттарды өнүктүрүү, максаттуу эмгекти уюштуруу жолу менен өзүнүн күчүнө бекем ишенимди жана жумушту аткаруунун объективдүү мүмкүнчүлүгү аркылуу кесиптик көндүмдөрдү иштеп чыгуу шарт түзөт. С.Н. Чистякова мына ушул проблеманы изилдеп кызыгуу «айыл чарба өндүрүшү менен таанышканда пайда болот» деп аныктаган.(8). Проблеманын маңызы айыл чарбасындагы эмгектин жана аларга ылайык келген кесиптердин социалдык кадыр-баркын, алардын өзүнө тарта алган жагын окуучуга ачып көрсөтүүдө турат.

А.Ф. Ахматов, А.Д. Саблин таанып билүү иш аракетинин маңызын ачып көрсөтүшүп, айыл чарба эмгегине кызыгууну өнүктүрүүнүн булагы катары карашып, аны «ырааттуу өтүүчү үч этапты: чыгармачыл ойдун жаралышы, аны ишке ашырууну иликтөө жана практикалык ишке ашырууну» аныкташкан (9). Бул процесске жетекчилик кылууда окуучунун кызыгуусу, билими, билгичтиги, көндүмү, адамдар менен мамиле түзө билиши, анын жөндөмү мугалимдин көз жаздымында калбашы керек.

Кызыгуунун дайыма эле жалпы максаттуу багыты (таанып билүүчүлүк, практикалык, кесиптик) боло бербестен, айрым учурда предметтик багыттуулугу болот. Мына ушундан улам педагогикалык, медициналык, техникалык, жана башка кызыгуу деп ажыратышат. Өз кезегинде белгилүү багыттагы окуучунун кызыгуусу тигил же бул предметтик сабакка багытталгандыгынын негизинде дифференцияланат. Практикада таанып билүүгө болгон кызыгууну биринчи кезекте предметтик сабактын мазмунуна байланыштырышат. Ал эми таанып билүүгө кызыгуу кесиптик кызыгуунун пайда болушуна алып келет.

Профессор П.П. Костенковдун пикири боюнча мектепте өтүлүүчү предметтик сабактардын айыл чарба багыттуулугун арттыруу окуучунун дыйкан эмгегине кызыгуусун өнүктүрүүдө мааниге ээ болуп, мектептин турмуш, практика менен байланышын камсыз кылат.(10). Окутууга мына ушудай мамиле жасоонун натыйжасында балдардын айыл чарба өндүрүшүнүн негиздерин өздөштүрүүгө таанып билүүчүлүк кызыгуусу артып, кесип тандоодогу теориялык билимдердин маанисин сезишет. Мындан, окуучуларды кесип, тандоого даярдоодо илимий-теориялык даярдыктын ролун жогорулашын, айыл чарбасы менен байланышкан материалдарды тереңдетип окутуунун зарылдыгын көрө алабыз.

Жогоруда белгиленген көз караштарга таянып «кызыгуу» жөнүндөгү түшүнүктү окуучунун конкреттүү айыл чарба эмгегинин жеке адам жана коом үчүн маанисин сезүүнүн шартында анын кесипке эмоционалдык жаратуучу мамилеси катары аныктайбыз.

Кызыгуу адамдын маанилүү касиети болгондуктан жагымдуу шартта шыкка айланып, инсандын өнүгүшүнө, келечектеги кесибине керектүү теориялык билимдерди жана эмгектик көндүмдөрдү өздөштүрүүсүнө таасирин тийгизет. Окуучунун айыл чарба кесибине туруктуу кызыгуусун калыптандыруу проблемасы төмөндөгү милдеттерди чечүү менен байланышат:

- окуучулардын кесиптер жөнүндөгү түшүнүктөрүн, алардын коомдогу маанисин түшүндүрүү;
- теориялык билимдерди аң сезимдүү өздөштүрүүгө, эмгектик көндүмдөргө, жана билгичтиктерге ээ кылуу үчүн окуучулардын активдүү моралдык-психологиялык багытталышын калыптандыруу;
- кесипти аң сезимдүү тандоого даярдыгынын деңгээлин өстүрүү.

Окуучулардын таанып билүүгө, кесипке болгон кызыгуусу мектептеги окуу тарбия ишинин жүрүшүндө калыптанат, башкача айтканда, сабактарда, класстан жана мектептен тышкаркы иштердин системасында ишке ашат. Аларды кесип тандоого даярдоодо, кесипке кызыгуусун, аны тандоодогу мамиле-мотивин калыптандырууда айрым предметтик сабактар чоң роль ойнойт. Мына ушул маселени чечүүдө кыргыз адабияты өзгөчө мааниге ээ. Дегеле кыргыз адабиятынын тарбиялык кудурети чон экендигин көрүнүктүү окумуштуу-педагогдор тарабынан белгиленген. Атап айтканда, адабият сабагында окуучуларга интернационалдык тарбия берүүнүн (Иманалиев К.(11), Мамбеталиев А.(12), ж.б.), адеп тарбиясын берүүнүн (Кангелдиев Н.(13), эстетикалык тарбия берүүнүн (Шнейдман В.Н.(14.) маселелери каралган. Бирок, окуучуларга адабият сабагында кесиптик багыт берүүнүн маселеси толук кандуу карада элек. Азыркы кездеги жалпы билим берүүчү орто мектептин кыргыз адабияты боюнча түзүлгөн окуу программасын жана окуу китептерин талдоо аталган проблеманы чечүүдө

предметтин кеңири мүмкүнчүлүктөрү бар экендигин көрсөттү. Окуу программасында элдик ооз эки чыгармалар, кыргыздын жана дүйнө элдеринин адабияттарынан алынган материалдар берилген. Чындыгында мектеп окуучуларынын бардыгы эле табигый илимдерге кызыга беришпейт. Алардын көбү гуманитардык циклдеги сабактарга, анын ичинен адабият сабагына кызыгышат. Программада берилген материалдар окуучулардын кесиптер дүйнөсү жөнүндө түшүнүктөрүн кеңейтүүгө, социалдык позициясынын, кесиптик кызыгуусунун жана аны тандоонун мамиле мотивинин калыптанышына, тандаган кесибинин коомдогу маанисин түшүнүүсүнө жардам берет.

Мектепте кесиптик багыт берүү ишин жүргүзүүдө окуучулардын кесип тандап алуусуна, ага болгон кызыгуусуна таасир тийгизе турган факторлорду эске алуу керек. Республикабыздын айыл мектептеринде жүргүзгөн эксперименталдык изилдөөлөрүбүздө окуу процессинде программалык материалдарга байланыштуу сабактардын кесипке багыт беүүчүлүк жагдайларына дагы көңүл бөлүк. Төмөндө, 6-класста өтүлгөн адабият кесиптик багыт берүүнүн айрым жагдайларына токтоло кетели. Бул максатта эксперименталдык класстарда өтүлгөн сабактарда илимдин жана техниканын жетишкендиктери, жергиликтүү материалдар, кесип дүйнөсү жана башка ушул сыяктуу маалыматтар колдонулду. Төмөндө, 6-класста өтүлгөн адабият сабагында кесиптик багыт берүүнүн айрым жагдайларына жөнүндө эки-үч кыскача мисал келтире кетели. Окуу китебинде(15) элдик оозеки чыгармачылыктын казасынан алынган эмгек ырлары «Бекбекей», «Оп майда», «Шырылда» берилген. Сабактарда окуучуларды аталган чыгармалар мал чарбачылыгы, дыйканчылык менен байланышкандыгын түшүндүрөбүз. Илгертен эле Ала-Тоону мекендеген кыргыз эли негизинен мал чарбачылыгы менен күн өткөргөн. Мына ушуга байланыштуу «Шырылдан», «Бекбекей» деген ырларды чыгарышкан. Программалык материалдарды түшүндүрүүдө өткөн мезгилдеги жана азыркы кездеги айыл чарба кесиптери жөнүндө маалымат берүү менен алардын эл чарбасындагы маанисин түшүндүрүүгө болот. Азыркы кезде өлкөбүздөгү эмгекти уюштуруунун жаңы шарттарында айыл жергесинде фермердик-дыйкан чарбалары түзүлүп, алдыңкы өндүрүштүк технологиялар колдонулуп, квалификациялык даярдыгы бар ар түрдүү кесип ээлерине болгон муктаждык улам барган сайын өсүп жаткандыгын түшүндүрүүгө болот. Бул өз кезегинде окуучунун эмгектин жана кесиптин маанисин туура түшүнүшүнө, кесипти тандоого байланышкан мамиле мотивинин калыптанышына түрткү болот.

Программа боюнча түзүлгөн окуу китебинде жаштарга эмгектик тарбия жана кесиптик багыт берүүдө мааниге ээ болгон Токтогулдун, Тоголок Молдонун, Калык Акиевдин, Барпы Алыкуловдун жана башка кыргыз элинин акындарынын чыгармаларына орун алган. Акындардын чыгармаларында жаштарга эмгектик тарбия берүүгө багыт алган идеялар кеңири орун алган. Мисалы, окуу китебинде Барпы Алыкуловдун «Балдарга насыят» деген санат-насыят ыры берилген. Бул чыгарма жаштарга таалым- тарбия берүүчү кудурети бар. Акын:

«Илим - билим пайдалуу,

Окугула балдар ай»- деп балдарды билим алууга чакырган.

Мына ушул чыгармадагы акындын тарбиялоо жөнүндөгү идеяларын түшүндүрүүдө окуучуларды жакшы окуп, илимдин жана техниканын дүркүрөп өсүп турган мезгилинде туура кесипти тандоонун мааниси, анын жагдайлары жөнүндө маалыматтарды берүүгө болот. Окуучуларга азыркы кезде эл чарбасынын бардык тармактарына илимдин жетишкендиктеринин кеңири колдонулушунун шарттарында келечектеги кесип ээсинин теориялык билимдерге, практикалык даярдыктардын системасына ээ болушу анын эмгектик ийгиликтерди жаратышынын негизи болуп санала тургандыгын түшүндүрүү керек.

Ал эми чебер жазуучу, прозаик Жунай Мавляновдун «Нан» деп аталган аңгемеси дагы окуу программасынан орун алган. Жазуучу аңгеме аркылуу турмуштагы адептик-ахлактык эмгектик тарбия берүү маселесин чечип берген. Чакан чыгармада согуштан кийинки кыргыз айылындагы өзгөрүүлөр, элдин жаңыча жашоого умтулуусу чеберчилик менен сүрөттөлгөн. Аңгемедегі каарман Женишбек Сарымсактан калган жалгыз туяк, армиядан келгенден кийин үйрөнгөн кесипи боюнча монтер болуп иштеп, окууга кетпей айлында калып калган. Аңгемедегі каармандарын бири Жаныбек. Ал согушка катышкан үч бир туугандын кичүүсү. Жаныбек гана согуштан аман-эсен кайтып келген. Чыгармада Жаныбектин энесинин нанга жасаган мамилеси чагылдырылган. Чыгарманы талдоодо окуучуларга адеп-ахлактык тарбия берүү менен бирге азыркы кездеги айыл жергесине керектүү болгон ар түрдүү кесиптер, алар-

дын коомдогу ролу жөнүндө (мисалы, механизатор, агроном, фермер жана башка) маалыматтарды бере кетүүгө болот.

Натыйжада окуучулардын кесипке кызыгуусунун, аны тандоодогу мамиле-мотивинин калыптанышына адабият сабагы таасир тийгизгендигин аныктай алдык. Изилдөөнүн жүрүшүндө окуучуларга «Адабият сабагынын кандай мааниси бар?», «Кесип тандооно адабият сабагы таасир тийгиздиби?» жана ашка ушул сыяктуу суроолор берилген. Жогоруда айтылган жагдайларды эске алуу менен жүргүзүлгөн эксперименталдык класстардын окуучуларынын (385 окуучу) 75 проценти «Адабият сабагында көркөм сөз өнөрү, адабий чыгармалар менен гана таанышпастан, чыгармалардын каармандардын жакшы сапаттары, кесиптер жана аларга коюлган талаптар менен тааныштык. Алар биздин эмгекти жана эмгек адамдарын урматтоо сезимибиздин өнүгүшүнө түрткү болду...» өндөнгөн кенири жоопторду жазышкан. Ал эми контролдук класстын окуучуларынын (355 окуучу) 45-55 проценти «Адабият сабагында акындардын, жазуучулардын чыгармалары менен тааныштык», «Чыгармадагы каармандарды талдадык» деген маанидеги кыска жоопторду жазышкан. Биз мындан адабият сабактарында окуучулардын кесип жөнүндөгү түшүнүктөрүн кеңейтүүгө, кызыгуусун, аны тандоонун мотивдерин, социалдык позициясын калыптандырууга зарыл шарттар болот деп айта алабыз.

Демек, кесипке кызыгууну калыптандырууну, өнүгүүнүн жалпы теориясынын жана келечектеги эмгекчинин социалдык позициясын чечүүнүн проблемасы менен байланышта кароо керек. Мына ушуга байланыштуу кесипке багыт берүү ишинин мазмуну, форма жана методтору кесиптик, атуулдук жана инсандык сапаттарды калыптандырууга багытталышы зарыл. Орто мектептин адабият сабактарында (V-XI класстар) окуучуларга кесиптик багыт берүүнүн кенири мүмкүндүктөрдүн бар экендигин белгилөө менен, окуу процессинде окуучулардын теориялык билимин тереңдетүүгө жана алардын кесиптик, социалдык позициясынын калыптанышына көңүл бөлүү керек деп айтабыз. Мына ушул жагдай окуучунун айыл чарбасына кызыгуусун калыптандырып, анын ая сезимдээ кесип гандап атууга жардам берет.

Адабияттар:

1. Краткий психологический словарь. – М.: Политиздат, 1985. 124-б.
2. Крупская Н.К. Кесип тандоо. Караңыз: Политехникалык билим берүү эмгекке үйрөтүү жөнүндө. – Ф.: Мектеп, 1985. 232-б.
3. Дьякович С.В., Князева Р.Н. Профориентация учащихся при обучении химии: Пособие для учителей. – М.: Просвещение, 1982. 2-7 б.
4. Иванов В.Г. Основное положение теории интереса в свете отношений человека. – Ученые записки №214. Вып. 9 дд. Изд-во Ленинг. ун-та 1966. 70-б.
5. Сейтешев А.П. Пути формирования личности будущего молодого рабочего (Профтехпедагогика). – М.: Высшая школа, 1982, 44-б.
6. Левитов Н.Д. Психология труда. – М.: Учпедгиз, 1963. 293-б.
7. Платонов К.К., Адашкин Б.И. Об изучении формирования личности учащихся. – М.: Высшая школа, 1966. 66-б.
8. Чистякова С.Н. Профессиональная ориентация школьников. – М.: Педагогика, 1983.
9. Ахматов А.Ф., Саблин А.Л. Формирование интереса к труду в сельскохозяйственном производстве. – Горький: Волго-Вятское кн. изд-во, 1974. 6-б.
10. Костенков П.П. Воспитание интереса к сельскохозяйственному труду. – М.: Просвещение, 1972. 7-б.
11. Иманалиев К. Кыргыз адабияты сабагында окуучуларга интернационалдык тарбия берүүнүн жолдору. – Ф.: Кыргызстан, 1960.-20б.
12. Кангелдиев Н. Адабияттык окуу сабагында адептүүлүккө тарбиялоо. – Китепте: Мектептерде кыргыз адабиятын окутуунун маселелери. – Ф.: Мектеп, 1981. б.17-8б.
13. Мамбеталиев А. Окуучуларга интернационалдык тарбия берүү. – Китепте: Мектептерде кыргыз адабиятын окутуунун маселелери. – Ф.: Мектеп, 1981. б.3-16.
14. Шнейдман В.Н. V-VII класстарда Кыргыз адабият сабагында окуучуларга эстетикалык жактан тарбиялоо. Китепте: Окутуу жана тарбиялоо процессинин кээ бир маселелери. –Ф.: Мектеп, 1969, б 3-33.
15. Сманбаев А., Ишкеев Н. Кыргыз адабияты: орто мектептин 6-классы үчүн хрестоматия окуу китеби. – Бишкек. «Педагогика», 2005.